

HAZELWORM

Anguis fragilis

(foto Jelger Herder / Buiten-beeld)

S55

Beschermingsstatus

Rode lijstcategorieën

Beschermingsstatus

Habitatrichtlijnsoort

Vogelrichtlijnsoort

Belangrijke leefgebieden

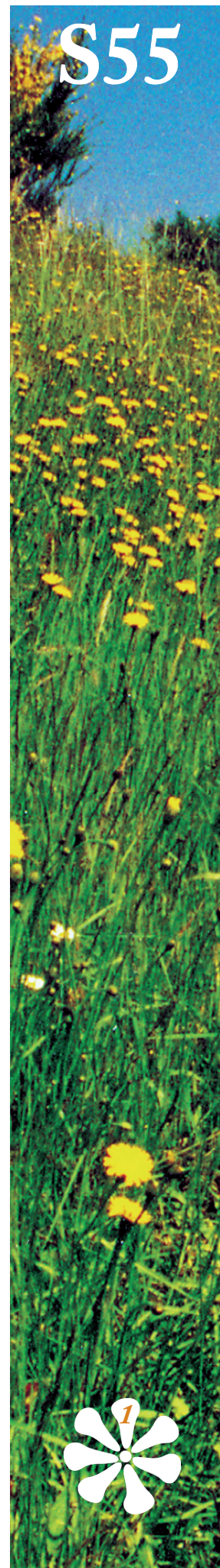
Korte soortbeschrijving

Soortkenmerken

Langgerekte hagedis zonder poten, waardoor hij meer op een slang lijkt. Hij heeft echter veel kleinere schubben dan de meeste slangen en beweegbare oogleden. Door zijn stijvere schubben beweegt hij zich veel minder soepel dan een slang. De Hazelworm is meestal niet langer dan 40 cm, waarvan ongeveer de helft bestaat uit de staart. Het lichaam is rond en glanzend met een kleine kop die geleidelijk in het lichaam overgaat. De rug is bruin, brons- of goudkleurig of grijsachtig. Vrouwtjes hebben meestal een donkere lengtestreep midden over de rug en zeer donkere flanken en buik. Mannetjes zijn minder contrastrijk en hebben soms kleine blauwe vlekjes op het voorste deel van de rug en flanken. De buik is meestal grijs. De Hazelworm kan zijn staart afwerpen indien hij gepakt wordt door een predator. De staart kan nadien weer aangroeien doch niet volledig. Pasgeboren dieren zijn goud- of zilverkleurig met een zwarte middenstreep over de rug en zijn sterk glanzend. Hun flanken zijn heel donker, de buik is zwart. Ze zijn 7-10 cm lang.

Ecologie

Deze hagedis is actief van eind maart tot in oktober, afhankelijk van het weer. In de winter houdt het dier een winterslaap. Hij overwintert in de grond, in eigen gegraven gangen of in hopen van andere dieren. Hij leeft het grootste deel van de dag verborgen

tussen de vegetatie, onder stenen of in holen onder de grond. Pas in de schemer wordt hij actief. Hij beweegt zich stijf, maar kan als hij goed is opgewarmd behoorlijk snel zijn, vooral in een dichte bodemvegetatie. De mannetjes komen meestal in maart uit de winterslaap; de vrouwtjes en jonge dieren pas in april. De meeste paringsactiviteit vindt plaats in de maand mei. De Hazelworm is eierlevendbarend. Dit wil zeggen dat de eieren in het lichaam van de moeder worden bevrucht en uitgebroed. Het vrouwtje werpt tot wel 20 jongen (meestal in augustus of september). In de meer zuidelijke landen van zijn verspreidingsgebied gebeurt dit jaarlijks, maar in België doorgaans slechts om de twee jaar. De Hazelworm eet vooral kleine ongewervelde dieren en heeft een voorkeur voor zachte prooien zoals naaktslakken en regenwormen.

Biotoopvereisten

De Hazelworm heeft een voorkeur voor beboste biotopen en wordt vooral in vochtige loofbossen en gemengde bossen (dikwijls op hellingen) gevonden evenals in bron- en broekbossen. De meeste dieren houden zich op in de overgangszones tussen bos en meer open vegetaties (grasland, heide), langs bospaden en in kapvlakten. Hazelwormen vindt men ook frequent in holle wegen, houtwallen, weg-, spoorweg- en kanaalbermen, zandgroeven en op kalkhellingen

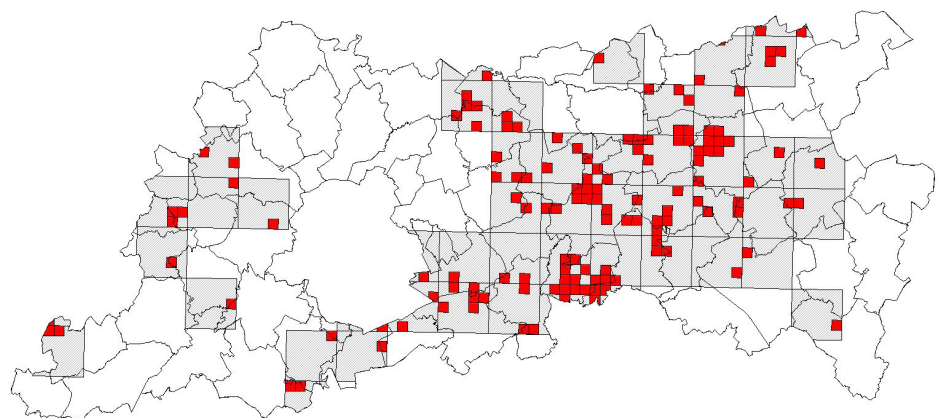
Populatie-uitwisseling en natuurverbindingen

Het blijft onduidelijk over welke afstand een Hazelworm zich kan verplaatsen. Niettegenstaande de soort grote plaatstrouw wordt toegedicht, suggereren recente onderzoeken dat de Hazelworm in staat is om grote afstanden af te leggen die uitzonderlijk tot 2 km ver kunnen gaan. Dergelijke versplaatsingen vragen echter meerdere jaren. Dagelijkse verplaatsingen beperken zich in de regel tot korte afstanden van enkele tientallen meter maar er zijn ook dagverplaatsingen over grotere afstanden - tot 160 m - vastgesteld. Voor het behoud van een leefbare populatie is naargelang de structuur van de habitat een oppervlakte van 10 tot 50 ha nodig.

Voorkomen in de provincie Vlaams-Brabant

Regionale verspreiding

In Vlaanderen en zo ook in Vlaams-Brabant kent de Hazelworm momenteel nog een vrij algemene verspreiding. Opvallend is wel dat de meeste vindplaatsen slechts meldingen van individuele dieren betreffen. Dat is vermoedelijk te wijten aan de verborgen levenswijze van de Hazelworm. In Vlaams-Brabant stammen de meeste meldingen uit de bosrijke gebieden ten zuiden en ten noordoosten van de provincie.

Knel- en aandachtspunten

- Op plekken waar de soort achteruitgaat, ligt de oorzaak meestal bij een versnippering van het leefgebied, een intensief bosbeheer, een verminderde kwaliteit van heideterreinen, een te intensief beheer van spoor- en wegbermen en/of het verdwijnen van overhoekjes.
- Vroeger werden Hazelwormen vaak gedood door Fazanten. Nu het uitzetten van

deze jachtvogels verboden is, is de predatiedruk verminderd. Geregeld worden echter nog grote(re) aantallen Fazanten uitgezet, die afkomstig zijn van “verloren” nesten waarvan de eieren werden uitgebroed en de volgroeide kuikens op legale wijze in de natuur kunnen worden losgelaten.

- Zonnige locaties en warme plaatsen worden door de Hazelworm frequent gebruikt om te zonnen. Daaronder ook asfaltwegen, waardoor veel dieren slachtoffer worden van het verkeer. Asfalteren van fietspaden en boswegen moet daarom vermeden worden.

Overzicht maatregelen

H11.1. Aanleg van een houtkant, heg of haag

- S55.1. Structuurrijk vegetatiebeheer
- S55.2. Aanleg van compost- en houthopen
- S55.3. Reptielenplaten
- S55.4. Aanleg van hibernacula
- S55.5. Open bosplekken

Landschaps- en habitatgerichte maatregelen

H11.1. Aanleg van een houtkant, heg of haag

Ijle, zongeëxposeerde en goed beschutte hagen en struweelrijke houtkanten worden vaak als schuilplaats gebruikt en dienen ook als verbindinggebied. Wanneer houtkanten worden aangelegd, nemen bomen en struiken maximaal 60% van de oppervlakte in. Dit wil zeggen dat verspreid kleine open plekken worden overgehouden en een ijle houtige vegetatiestructuur wordt nagestreefd. Dit gebeurt doorgaans door het instellen van een wisselend (uit)kapbeheer. De voorkeur wordt gegeven aan het behoud van struweelvormende bes- en vruchtdragende soorten zoals Meidoorn, Sleedoorn, Wegedoorn, Dauwbraam, enz. Ook een beperkt percentage aan overstaanders, zoals van Zomereik, Berk en andere lichtboomsoorten, wordt overgehouden.

Soortgerichte maatregelen

S55.1. Structuurrijk vegetatiebeheer

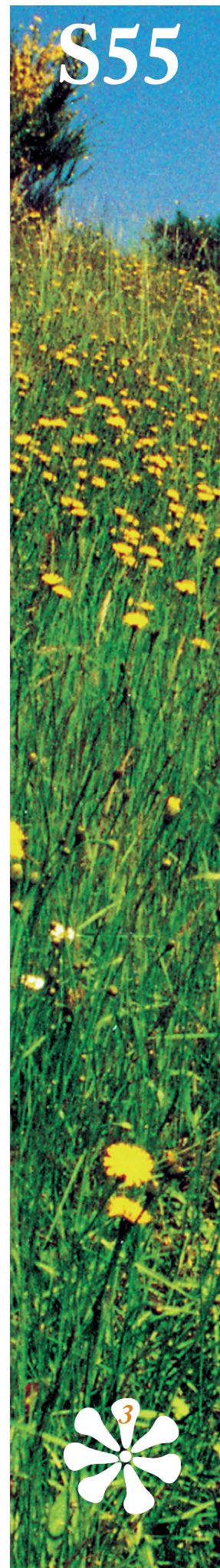
Hazelwormen hebben een voorkeur voor halfopen, structuurrijke habitats binnen een bosrijke omgeving. Een afwisseling van hoge en lage, dichte vegetaties van struiken, braam- en ander doornstruweel, heide en polvormende grassen met luwe, open, en zonnige plaatsen vormt een geschikt habitat. Dergelijke vegetatieontwikkeling kan d.m.v. van een alternerend (uit)kap- en maaibeheer bestendig dan wel geïnitieerd worden. Er wordt op toegezien dat zowel zonnige plekken als vorstvrije plekken aanwezig zijn, met holterrijke habitatelementen waaronder of waartussen de dieren kunnen wegkruipen zoals strooisel, dood hout, wortelstronken, houthopen en stenen. Vooral randen van bossen – zowel in als rondom het bos – krijgen bijzondere aandacht.

S55.2. Aanleg van compost- en houthopen

De aanwezigheid van composthopen, een goed ontwikkelde strooisellaag en veel dood hout op de bodem vormen de ideale leefomstandigheden van de Hazelworm. Ook in en nabij tuinen en erven moet hieraan de nodige aandacht worden besteed.

Foto: Structuurrijke bosrand met veel houtige elementen die dienen als schuilplaats voor Hazelworm. (foto Econnection)

S55.3. Reptielenplaten

Reptielenplaten zijn kunstmatige schuilplaatsen die gemakkelijk opwarmen en waaronder de dieren zich kunnen verstoppen. Dergelijke platen worden meestal voor inventarisatieonderzoek gebruikt maar kunnen ook als (tijdelijke) schuilplaats worden ingezet. Ze bestaan uit een klein tot middelgroot stuk donker gekleurde roofing of golfplaat die losjes op een beschutte, zonnige plek wordt neergelegd. Dergelijke plaat warmt snel en gemakkelijk op.

S55.4. Aanleg van hibernacula

Een hibernaculum is een overwinteringsplek die bestaat uit een hoop van ongeveer 1,5 m hoog en 3m doormeter, die wordt opgetrokken uit verschillende lagen stenen, oud houtmateriaal, compost, bladafval/houtsnippers en zand/turf. Hierop bestaan tal van varianten. Op droge plekken kunnen ze ook in de bodem worden aangelegd.

S55.5. Open bosplekken

De aanwezigheid van open bosplekken – al dan niet van tijdelijke aard – zijn voordelig voor de Hazelworm. De voorkeur gaat eerder naar grote open plekken (tussen 0,3 en 0,5 ha) of meerdere kleinere open plekken (van 0,1 ha) per ha. Kappingen in het kader van bosexploitatie kunnen worden aangegrepen om de open bosplekken te creëren, maar het is goed om daarnaast ook enkele plekken permanent open te houden.

Financierings- en ondersteuningmogelijkheden**Algemeen**

- Ondersteuning gemeentelijk natuurbeleid
- Subsidie voor de aankoop van natuurgebieden
- Landschapsteam

Soortgericht

- Bijzonder natuurbeschermingsproject

Habitatgericht

- Beheerovereenkomst perceelsrandenbeheer
- Beheerovereenkomst aanplanten en onderhouden van houtige kleine landschapselementen
- Beheerovereenkomst onderhouden van bestaande houtige kleine landschapselementen

Lopende initiatieven

geen

Opvolgings- en evaluatiemogelijkheden

Afhankelijk van het weer zijn deze dieren te zien van eind maart tot in oktober. De soort is het meest zichtbaar actief's ochtends vroeg of laat in de middag. Ze is dan vaak zonnend te zien, meestal op zonbeschenen plekjes tussen planten, soms ook op een platte steen of op (fiets)paden. Een goed moment is een regenbui na een droge, warme periode. Vlak na de bui gaan de dieren op zoek naar voedsel. In augustus zonnen de drachtige vrouwtjes vaak ook 's middags.

Referenties & verdere informatie**Publicaties**

- Aldus N., Parmenter J. & Showler D. (2005) Creating hibernacula for common lizards *Lacerta vivipara*, The Ham, Suffolk, England. ConservationEvidence.com, Case 180.
- Alterra (2001). Handboek Robuuste Verbindingen; ecologische randvoorwaarden.

Wageningen, Alterra, Research instituut voor de Groene Ruimte. 252 p.

- Bijkerk J. & Brochard C.J.E. (2007). Ecologisch onderzoek naar de aanwezigheid van Adder, Hazelworm en Levendbarende hagedis op en rond een recreatieterrein nabij Norg, gemeente Noordenveld. Rapport 2007-108, Bureau Koeman en Bijkerk, Haren. 24 p.
- Broekmeyer M. & Steingröver E. (2001). Handboek Robuuste Verbindingen; ecologische randvoorwaarden. Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte. Wageningen.
- De Jong J., van Apeldoorn R., Bink F., Jonkers D., Mabelis A., de Molenaar J., Sierdsema H., Stumpel A. & Verboom B. (2002). Fauna en terreinkenmerken van bos. Een studie naar de relatie tussen terreinkenmerken en de geschiktheid van bos als habitat voor een aantal diersoorten. Alterra, Research Institute voor de Groene Ruimte. Wageningen. Rapport 565. pp 66.
- Kessel N. van & Crombaghs B. (2009). Compensatieplan hazelworm Wolfheze. Een plan voor de compensatie van leefgebied van de hazelworm in het kader van de Flora- en faunawet. Natuurbalans - Limes Divergens BV, Nijmegen. 29 p.
- Oostendorp M. (2002). Het landelijk gebied tussen Malden en Molenhoek als ecologische corridor voor fauna. 120 p.
- Stebbings R. (2000). Reptile hibernacula - providing a winter refuge. *Enact, English Nature (England)*, 8, 2, 4-7.
- van Uchelen E. (2006). Praktisch natuurbeheer: amfibieën en reptielen. KNNV Uitgeverij Utrecht. 151 p.

Websites

- www.warf.nl
- www.ravon.nl
- www.hylawerkgroep.be
- www.waarnemingen.be

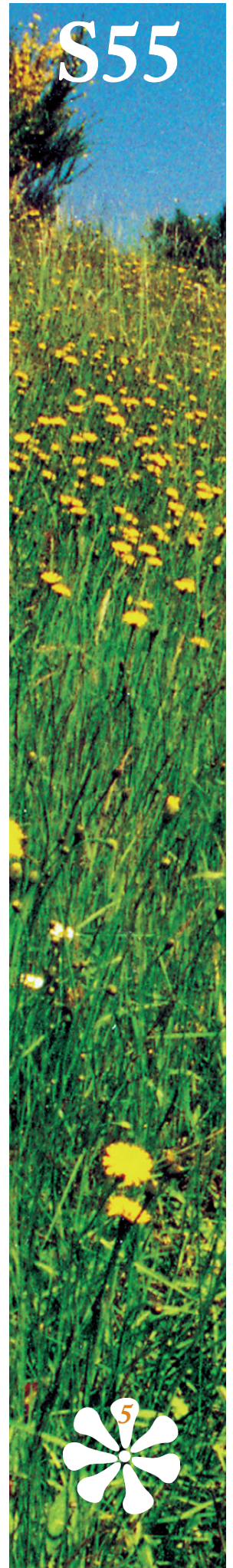
Folders

- Herken paddemanders en slangedissen. Daar kikker je van op. Determinatie van amfibieën en reptielen in de Benelux. Brochure te verkrijgen bij Natuurpunt.

Advies

- Hyla - amfibieën- en reptielenwerkgroep Natuurpunt

S55

S55

